

KLASSIKUTE LAHKUMISEST

Toomas Haug. Klassikute lahkumine. 25 kirjatööd. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2010. 416 lk.

Toomas Haug'i teos „Klassikute lahkumine” meenutab mõnes mõttes pühakirja, mis aga ühemehetööna, nagu loomulik, siiski mahult veidi napim. Aga analoogia on olemas. Vana Testamendi Moosese raamatud on need peatükid, mis kõnelevad Tuglasest. Tammsaare on Uue Testamendi Pauluse kirjade koha peal. Kõrvalisemad kujud on Apostlite tegude raamatuga võrreldavad. Jaan Krossi, „suure kodeerija”, sõnumite lahtimuukimised meenutavad pühakirja sama segasevõitu

lõppu ehk Johannese ilmutamise raamatut.

Raamatu peakangelased selguvad juba kohe, kui raamatu lehitsemist alustada lõpust nagu paremakäelistel kombeks. Seal on nimeregister viidete arvuga. Esikohal on Tuglas – 7 rida, järgnevad Tammsaare ja Barbarus – 5 rida, Visnapuu, Under, Suits, Linde, Gailit ja Adson – 4 rida, teistel kõigil vähem. Seda arvsuhet ilustavad veel mõned naljaga pooleks märgatud pisi-asjad. Ühes kohas nenditakse „peategelaste” kohta vaimukalt: Tuglas, sõites ühessamas rongis Tammsaarega, oli teise klassi, aga Tammsaare kolmanda klassi vaguni reisija; ja teisel: Tuglase

viimase elumaja number oli 12, aga Tammsaarel jälle – 12a. Ja raamat lõpeb lausega, mis ütleb, et ühes tundeelu küsimuses „on käinud Tammsaare Tuglase jälgedes”. Ja raamatu algusotsas usutakse öelda, et müstilise võtme mõttes on nimelt Tuglase „Popi ja Huhuu” (1914) Tammsaare „Põrgupõhja uue Vanapagana” (1939) kauge prototekst. Nende vihjetega on eelistused antud. Lihtsustades võib öelda, et Toomas Haug kirjandusloolasena jätkab nooreestiliku kaanoni arendamist ja on selle kaanoni kui kollektiivse alge jätkuva erastamiskombega Tuglase peaaegu ainuomandiks arendanud. Aga mitte sellest ei pea me rääkima.

Toomas Haugi enda jutustamise stiil teoses on valdavalt rahulik ja arutlev. Tal on pedagoogilist soont panna lugejad-kuulajad jutustajaga kaasa mõtlema, kaasa töötama. Monotoonsuse vältimiseks katkestab ta sageli arutluse virgutavate küsimuste või manitsustega: paneme tähele; jätame meelde; esitame küsimuse; esmalt meenutame; ütleme lühidalt; ei maksa unustada; aga mis siis Tuglas selle kohta on öelnud?; aga liigume edasi; aga enne peame uurima lähemalt; tuletame meelde; „Me esitasime selle küsimuse ning otsisime vastust romaani kriitikutelt. Ja loodetavasti olete minuga nõus, kui ütlen: täiesti rahuldavat vastust me ei saanud. Nii et me peame otsima edasi. Ja võtame nüüd teejuhiks mitte kriitikud, vaid kirjaniku enda.” Ta kutsub kaasa uurimisele, aga tunnistades samal ajal ka, „et iga niisugune kirjutus lõpeb seal, kus ta jääb pooleli”. Selle „poolelijäämisega” nenditakse uuritava kirjanduse põhimõttelist ammendamata, aga ühtlasi ka uurimise ja tõlgendamise imperatiivsust. Kirjandus, nagu rahvas isegi, peab kestma, järeldub kõigest öeldust.

Toomas Haug ei karda arhiivitööd, ta lugemus on korralik, ta allikaviited rikalikud. Aga eraldi tohiks kiita tema

tundlikkust hingeelu virvenduste ja seadumuste märkamisel ning tõlgendamisel, olgu tegu autori või tema konstrueeritud tegelaskuju või -tüübiga. Selle mõistva tundlikkuse tõttu peaksid olema tähenduslikud raamatu need osad, kus kirjeldatakse eesti rahva ja ta kirjanike ehmunud olu ja alandatud vaimuelu nõukogude vägivalda-aastatel, alates juunipöördest 1940 kuni „kõigi rahvaste isa” Stalini surmani 1953. Vähemalt. Avatakse tollase „akadeemik” Tuglase kannatuslugu; vaadatakse ausalt üle ka „nõukogude klassikuks kujundatud kirjanikutüübi” Aadu Hindi reetmised ja püüdlused, eetilised heitlused vastandtungide vahel; mõistatakse ära Jaan Krossi loodud heroilised ikoonid, ikoonikujude poosides väljenduvad sõnumid, dekodeeritakse selle igavese vastuhakkajatüübi tegelik „narratiiv”, tema poliitiline allegooria igas ta romaanis. Jne. Toomas Haug ei pilka tolle aja kirjanimeste virilusi, ta näeb ja mõistab ajalugu ja ajaloolist saatust hoolivama hingega kui silmanähtav enamus jooksvaid kriitikuid ja kirjandusloolasi tänini. Jah, ei saa ülendada alandatud, küll saab neid aga ikkagi lunastada. Eesti-Soome silla ehitaja, *self-made-man*i Hindrik Prantsu ajalouurimuste loomu kohta annabki Toomas Haug ilusa hinnangu: tõetahteliselt tasakaalukas. Selle määratlusega mõistab Toomas Haug ennastki Hindrik Prantsu taoliste tõetahteliste avastajate, mitte arvustajate kilda.

Täpsuse mõttes tuleks lisada korrektiiv. Nimelt on Toomas Haug kirjandusloolasena tugevaim uuema ja uusima kirjanduse käsitlemisel, see tähendab: linnalike ja suurlinnalike või suurilmalike autorite hingeelu avamisel. Osavõtlikkus ja empaatiavõime väheneb päritolult kaugemate kujude vastu. Kõnelust traagilise saatusega – meelte-segadusse vajunud ja noorelt surnud – Arthur Roosest alustab ta lausega: „Lubage end lõbustada väikese vahe-

palaga teemal „Poola vaim eestlase peas”. Seda ütleb ta sellepärast, et kanooniliseks arvatud kirjanduslugu olevat paigutanud Roose loomingu nn agulik kirjanduse lahtrisse, sinna, kuhu kuulunuvat ka ta lähimad kaaslased Eduard Männik, Rudolf Sirge, August Jakobson, kes justkui ainsatena „andsid oma sule eesti rahvuslust väljasuretava diktatuuri kasutusse”. Agulist veelgi kaugemalt on tulnud talupoegliku päritoluga autorid, kes pingutustest hoolimata ei suuda linnastuda. Nende kõigi kohta võib öelda, nagu lausutakse „kanoonilistest” nooreestlastest eemale arvatud Rudolf Lesta kohta: „Näeme liiga järsult ajalooetappide piire ületanud Ropka vallas asuva Piiri talu geniaalset võsukest.” Pangem tähele: ka Tammsaare tuli Koitjärvelt, ei kohanenud Tallinnas muu kui turuplatsiga ja ta eluloos puudus täiesti Pariisi-taoline suurlinn. Muidugi pole kõik sellised väljaütlemised surmtõsised määratlused, vaid kantud ka ütleja häbelikust huumorimeelest.

Kui „Klassikute lahkumist” aeglase süvenemisega lugeda, näiteks üksikul saarel, võib avastada palju peene stiilitundega visandatud kohti. Eriti võluvad on mälestuslikud kirjutised Juhan Kristjan Talvest ja Haljand Udamist. Lugu Haljandist pole pikk, aga jääb kauaks hinge kõlama. Toomas ja Haljand kohtuvad Itaalias Mazzano kirjanikekodus. Haljandi tulek tähistas eestlaste Mazzanos-käimise kümnnendat aastapäeva. Haljand imestas kurvalt, et „eesti kirjanikud ei ole selle aja jooksul Mazzanot meie kirjandusse ja kultuurilukku põlistanud...”. Aga loo lõpp on imeline. Vaevalt jõuab Toomas kodumaale, aga seal – „paar nädalat hiljem saabub teade Haljandi surmast. Jumalad olid meid pealt kuulanud. Mazzano Romano oli eesti kultuurilukku kirjutatud.”

Perearstliku asjatundlikkuse ja empaatiaga käsitleb raamatu autor veel

mitmeid oma kirjanduslikke kaasaegseid tsüklis „Vanad ja noored”. Seal on Sass Henno, Mesikepp, Kivirähk, Bernard Kangro ja Maie Kalda. Sealt hakkab silma üksik kõrvaline lause, mis sunnib peatuma. Toomas Haug lausub naljatamisi: „Et olen ise nohik, on radikaalsus kirjasõnas mind alati paelunud.” Tahaks öelda, et isegi allutanud. Uute nähete ees on Haug suuresti suverään ja isemõtleja. Kirjandusloolisemate ainete puhul muutuvad ta hoiakud dogmaatiliseks. Teda ei kõida ega vangista näiteks mitte kaplinskilik „määratlematu intellektuaal”, Haug allub meelsamini eeskujudele, kellel on valitsemistahe, hoiakute kestvus ja radikaalsed hinnangud ümbrusele. Jälle jõuame Tuglase mõjujõu nentimiseni. Tuglas on loomult valitseja, Haug tema andunud ja ustav, vankumatu sõdur. Ka Arthur Roose oli tahtnud olla nagu Tuglas, kõneleb Haug. Aga nagu Roose veelgi kaugem eeskuju oli olnud Juhan Liiv, nii on Liivi poole vaadanud isegi Kaplinski, aga veelgi enam – isegi seesama Tuglas. Kui kasutada veel kord pühakirja võrdlust, siis just Juhan Liiv on see kõrgeim väärtus, selle pühakirja Jehoo-va, kes kõrgemal isegi Saalomonist.

Kes Toomas Haugi „Klassikute lahkumise” kätte võtab, ärgu jätku vahele ega lugemata lehekülgi „Soome sidemehega Eesti kevades”. Need leheküljed kõnelevad kahe mehe – Juhan Kristjan Talve ja Toomas Haugi enda – isamaa-armastusest ja ajaloolistest võitluspäevadest pöördeajal, ilusamini kui paljud poliitikud oma meenutustes enne teda teinud. See on siiras, edevuseta, südamluk jutt sõbrast ja ka isendast, Haugist. See on ka lugu sellest, et teeme, mis me teeme, välja tuleb ikka midagi muud kui see, mida teha soovisime ja tegime. Aga – hää et niigi läits! – lepime lõpuks, ka siin nüüd, naeratades.

HANDO RUNNEL